

Despre lecții de poezie știa deja câte ceva adolescentul, lecții învățate din manualele sale pe vremea în care, într-o școală profesională din Lisabona, se pregătea pentru meseria pe care a practicat-o la începutul vieții sale profesionale: cea de lăcătuș mecanic. A avut de asemenea buni maestri de artă poetică în orele lungi ale nopții petrecute în bibliotecile publice, citind la întâmplare ce-i pica în mână și ce găsea în cataloage, fără îndrumare, fără cineva care să-l sfătuiască, cu aceeași uimire creatoare a navigatorului care inventează fiecare loc pe măsură ce îl cunoaște. Dar la biblioteca școlii industriale a început să fie scris *Anul morții lui Ricardo Reis*... Acolo a găsit într-o zi tânărul ucenic lăcătuș (pe atunci în vârstă de 17 ani) o revistă – cu titlul *Atena* – în care erau poeziile semnate cu acel nume și fiind, desigur, un atât de slab cunoscător al cartografiei literare a țării sale, s-a gândit că în Portugalia există un poet pe care îl chema chiar așa: Ricardo Reis. N-a durat mult, totuși, până a aflat că poetul propriu-zis fusese un anume Fernando Nogueira Pessoa care își semna poemele cu nume de poeți inexistenți, născuți din mintea lui, cărora le spunea heteronimi, un cuvânt care nu exista în dicționarele de pe atunci, de aceea i-a dat mult de furcă ucenicului de litere ca să afle ce înseamnă. A învățat pe dinafară multe poeme de-ale lui Ricardo Reis („Ca să fii mare, fii întreg / (...) Pune tot ce ești / chiar și în puținul pe care-l faci.”¹),

1. „Ca să fii mare, fii întreg“, în Fernando Pessoa, op. cit., p. 256.

și deși era atât de tânăr și de neștiutor, nu se putea resemna totuși cu faptul că un spirit superior ar fi putut concepe, fără remușcare, acest vers crud: „Înțelept e cel mulțumit cu spectacolul lumii“. Mult, mult timp mai târziu, ucenicul, cu părul deja alb și puțin mai înțelept de pe urma propriei sale înțelepciuni, a îndrăznit să scrie un roman pentru a-i arăta poetului *Odelor* câteva dintre lucrurile care alcătuiau spectacolul lumii în acel an 1936, în care l-a pus să-și trăiască ultimele sale zile: ocuparea Renaniei de armata nazistă, războiul lui Franco împotriva Republicii spaniole, înființarea milițiilor fasciste portugheze de către Salazar. A fost ca și cum i-ar fi spus: „Iată spectacolul lumii, poetul meu al amărăciunilor senine și al scepticismului elegant. Desfată-te, bucură-te, contemplă-l, dacă înțelepciunea ta înseamnă să rămâi așezat...“

Anul morții lui Ricardo Reis se încheia cu niște vorbe melancolice: „Aici, unde marea s-a sfârșit și pământul așteaptă“¹. Așadar, pentru Portugalia nu mai rămăseseră alte descoperiri de făcut, soarta îi rezerva o așteptare infinită de viitoruri greu de imaginat: același *fado*, aceeași *saudade* și cam atât... Atunci ucenicul și-a imaginat că poate mai există un fel de a lansa din nou bărcile la apă, de exemplu, dacă ar desprinde pământul cu totul și l-ar pune să navigheze pe mare. Fruct

1. José Saramago, *Anul morții lui Ricardo Reis*, traducere de Mioara Caragea, Editura Polirom, Iași, 2008, p. 404.

spontan al resentimentului colectiv portughez, provocat de disprețurile istorice ale Europei (mai exact fructul unui resentiment personal...), romanul pe care l-am scris atunci – *Pluta de piatră* – a separat de continentul european întreaga Peninsulă Iberică pentru a o transforma într-o mare insulă plutitoare, înaintând fără vâsle, fără pânze ori elice, înspre sudul lumii, „masa de piatră și pământ, acoperită de orașe, sate, râuri, codri, fabrici, tufărișuri aride, ogoare, cu oamenii și animalele sale”¹, îndreptându-se spre o nouă utopie: întâlnirea culturală a popoarelor peninsulare cu popoarele aflate de cealaltă parte a Atlanticului, provocând astfel, într-atât de departe s-a aventurat strategia mea, dominația sufocantă pe care Statele Unite ale Americii de Nord o exercită prin acele locuri... O viziune de două ori utopică ar înțelege această ficțiune politică ca pe o metaforă mult mai generoasă și umană: că Europa, în întregime, ar trebui să se deplaseze spre sud cu scopul de a ajuta și a echilibra lumea, în contul abuzurilor sale colonialiste, cele vechi și cele moderne. Cu alte cuvinte, Europa în sfârșit ca etică. Personajele din *Pluta de piatră* – două femei, trei bărbați și un câine – călătoresc neobosit de-a lungul peninsulei, în timp ce aceasta străbate oceanul. Lumea este în schimbare, iar ei știu că trebuie să caute înăuntrul lor oamenii noi în care se vor transforma (fără a uita câinele,

1. José Saramago, *Pluta de piatră*, traducere de Mirela Stănculescu, Editura Polirom, Iași, 2015, p. 43.

care nu este un câine oarecare...)). Asta le este de ajuns.

Și-a amintit apoi ucenicul că a fost o vreme în viața lui în care făcuse câteva revizuiți de șpalturi de-ale unor cărți și că, dacă în *Pluta de piatră* revizuiuse, ca să spunem așa, viitorul, n-ar fi fost rău să revizuiască acum trecutul, inventând un roman care avea să se cheme *Istoria asediului Lisabonei*, în care un corector, lucrând la o carte cu același titlu, dar de istorie, și sătul să vadă cum așa-numita istorie e din ce în ce mai puțin capabilă să impresioneze, se hotărăște să pună în locul unui „da“ un „nu“, subminând autoritatea „adevărurilor istorice“. Raimundo Silva, așa îl cheamă pe corector, e un om simplu, ca oricare altul, care se deosebește de majoritate doar fiindcă crede că toate lucrurile au o parte vizibilă și una invizibilă și că nu vom ști nimic despre ele până nu le vom cunoaște pe deplin. Întocmai despre asta este vorba într-o discuție pe care o are cu un istoric. Astfel: „Corectorii, vă amintesc, sînt oameni sobri, au văzut multă literatură și viață, Cartea mea, vă amintesc și eu, e de istorie, Într-adevăr, așa ar fi desemnată după clasificarea tradițională a genurilor, totuși, neintenționînd eu să indic și alte contradicții, după discreta mea opinie, domnule, tot ce nu e viață e literatură, Și istoria, Istoria mai ales, fără supărare, Dar pictura, dar muzica, Muzica se luptă să reziste încă de cînd s-a născut, se zbate, vrea să scape de cuvînt, bănuiesc că din

invidie, dar revine întotdeauna la ascultare, Dar pictura, Ei, pictura nu e decît literatură făcută cu pensula, Sper că n-ați uitat că omenirea a început să picteze cu mult înainte de a învăța să scrie, Cunoașteți dictonul, dacă n-ai cîine, vînezi cu pisica, vasăzică, cine nu poate să scrie pictează, sau desenează, asta fac și copiii, Vreți să spuneți, cu alte cuvinte, că literatura exista deja înainte de a se fi născut, Da, domnule, așa cum și omul, cu alte cuvinte, înainte de a fi, era deja, Mi se pare un punct de vedere destul de original, Să nu credeți asta, domnule, regele Solomon, care a trăit cu atîta vreme în urmă, spunea de atunci că nu se află nimic nou sub roza soarelui, or, dacă, în vremurile acelea depărtate, se știa asta, ce-ar trebui să spunem noi, acum, după treizeci de secole, dacă nu mă înșală memoria enciclopedică, E curios, eu, și pe deasupra sînt istoric, nu mi-aș aduce aminte, întrebam pe neașteptate, că au trecut așa de mulți ani, Asta se petrece cu timpul, curge și nu băgăm de seamă, îți vezi de treburile zilnice, deodată te reculegi și exclami, Doamne, cum a mai trecut timpul, ca ieri regele Solomon era viu și uite că s-au scurs trei mii de ani, Mi se pare că v-ați greșit vocația, ar fi trebuit să vă faceți istoric sau filosof, aveți orgoliul și deprinderile pe care le pretind aceste arte, Îmi lipsește pregătirea, domnule, ce poate face un biet om fără pregătire, și așa am avut destul noroc că am venit pe lume cu genetica pusă la punct, dar, cum s-ar spune,

în stare brută, fără altă șlefuire decît primele litere care au rămas și singurele, V-ați putea prezenta ca autodidact, produs al unui demn efort personal, nu e nici o rușine, pe vremuri, societatea se mîndrea cu autodidacții ei, Asta s-a terminat, a venit dezvoltarea și s-a terminat, autodidacții sînt văzuți cu ochi răi, doar cei care scriu versuri și istorioare amuzante au voie să fie autodidacți, norocul lor, însă eu, vă mărturisesc sincer, niciodată n-am avut înclinații literare, Apucă-te de filosofie, omule, Sînteți un umorist plin de spirit, cultivați în mod magistral ironia, încep să mă întreb cum de-ați ajuns să vă dedicați istoriei, fiind ea o știință profundă și gravă, Sînt ironic numai în viața reală, Bine spuneam eu atunci că istoria nu e viață reală, ci doar literatură, nimic mai mult, Însă istoria a fost viață reală, pe vremea cînd încă nu putea fi numită istorie. Sînteți sigur, domnule, În realitate, dumneavoastră sînteți un semn de întrebare cu picioare și unul de mirare cu mâini, Nu-mi lipsește decît capul, Fiecare lucru la timpul său, creierul a fost ultimul lucru în ordinea invențiilor, Sînteți un înțelept, Dragă prietene, să nu exagerăm, Doriți să vedeți ultimele șpalturi, Nu are rost, corecturile de autor sînt gata, restul e rutina reviziei finale, rămîne pe seama dumneavoastră, Mulțumesc pentru încredere, Pe deplin meritată, Așadar, credeți că istoria și viața reală, Da, cred, Vreau să spun că istoria a fost viață reală, Să n-aveți nici o îndoială, Ce s-ar alege de noi dacă n-ar